

DUNÁNTÚL.

A szerző sajtó alatt levő
monografiájának bevezetése.

Könyvem egy nagyobb sorozat beköszöntője.

Ha tervemet sikerül megvalósítanom, a Dunántúl, Kis-Alföld és a Nagy-Alföld négy kötetét követik a Felföldek, Erdély, végezetül pedig Horvátország és a Tengeremellék kötetei.

Amikor a leírandó terület határait megszábtam, semmiféle politikai szempont nem vezérelt, egyedül a természetes határok kérdése. Így a megoldás roppant egyszerű, hiszen a Kárpátok övezte Magyar-Medence, — nevezik Pannoniai-Medencének, vagy a Középduna-Medencéjének is, — nem kigodolt fogalom, hanem a természet bámulatos alkotása: sok millió esztendővel ezelőtt kialakult valóság. A legnevesebb idegen tudósok is Európa e részét nagy geográfiai egységként említik. Sokhelyt lelkes szavakkal emelnek ki a kontinensen páratlanul álló, pompás körülzártágát.

Ezek a megdönthetetlen tények feljogosítanak arra, hogy tekintet nélkül etnikai és politikai határokra, egyedül a változatlan természetes határokat vegyem figyelembe.

Minthogy a terület *tájéldrajzát* óhajtom megírni, egyetlen keresett célom: felismerni és megösmertetni a különböző természetes tájakat. Sem politikai, sem közigazgatási beosztás nem érdekelt, csak azt néztem, hol uralkodik s meddig terjed a jelenségek bizonyos nagy csoportjának hasonlatossága, s mely határon túl következik a „másik vidék“. Az egész mű így a tájak monografiáinak mozaikja lesz, melyet az egységes felfogás köt össze.

Sok tekintetben töretlen ösvényen jártam, amikor ezt a tájöldrajzot megírtam. Módszerem lényege, hogy a tájat önálló szervezetnek látom.

Az élő tájnak van természetesen kora is: múltja, jelene és jövője. Tudományos kutatómódszer nem elégedhet meg a jelen pusztá leírásával. Eljárásának oknyomozónak kell lennie. A mai kép leírását szükségszerűen megelőzi a történelmi fejlődés kinyomozása, mert a táj merőben különböző életkorú részekből van összetéve és ez nem a véletlen műve.

Mintha a táj valami csodálatos, nagy őskori lény volna, melynek a geologus szeme előtt föltáruló titokzatos belseje, csontváza a vízből, a puha talajból és a növényi takaróból felszínre kerül az itt-ott kiütközö kemény sziklákban, halom- és hegyvidékekben. A termőtalaj, az álló- és folyóvizek képviselik a húst és a véredényrendszert, mely erre a csontvázra tapad. Ahogyan az emberi szervezet véredényrendszere a tüdön keresztül szoros összeköttetésben van a levegővel, a táj vízrendszere is függ az éghajlattól; jellegzetesen más a forró vagy a hideg, illetőleg a száraz vagy a csapadékos éghajlaton. Ez az éghajlat jelenti a tájban a külső hatásokat. Az eső, a szél, a forróság, a fagy és a jég támadja a táj felszínét. Az erőknek ez a csodálatos együttese barázdássá teszi, koptatja, rombolja, pusztítja és átalakítja. Minden fölött pedig egyetlen legfőbb tényező uralkodik: a *nehézségerő*. Ez szabja meg kérielletlenül a táj mozgékony elemeinek, mint például a víznek az útját, ez határozza meg

a látszólag mozdulatlan elemeknek, mint pl. a talajnak a tömegmozgásait vagy a növényzetnek a terjeszkedését. A *fenn* és *lenn* fogalma végzetszerűen ül rá a tájra.

Az éghajlattól függ továbbá a termő talaj és a rajta tenyésző növényzet. Ez hol teljesen hiányzik, hol foszlányos, hol mint valami vastag, prémes bundatakaró fekszik rá a talajra.

Mindaz, amit az élő tájból eddig figyelemre méltattunk, nagyobbára az embert megelőző korra vonatkozik. Szeretném ezért ezt a táj *őskori tartalmá*-nak nevezni.

Ezután teljesen új korszak következik, melyben a fizikai tényezők mellett az embernek jut a főszerep.

Az embernek a tájban való megjelenése újabb, mondhatnók forradalmi átalakulásokat hozó korszak kezdetét jelenti. Állatok és emberek csupán elősdiék a táj testén. A legnagyobb mértékben függenek az anyaföldtől. Mivel pedig e lények életmódja szoros összefüggésben van mindazokkal a jelenségekkel, melyeket az előbb föl-soroltunk, s amelyeket együttesen környezethatásoknak nevezhetünk, azért e hatások tartós érvényesülése a táj új lakóiból idővel a táj jellegzetes elemeit alakítja.

A táj és a benne élő lények között bonyolult, de szoros kapcsolat keletkezik, mely számos, első pillantásra szembeszökő jelenség mellett, számtalan finom, csak nehezen felderíthető szálból áll. Ezek a kapcsolatok is jellegzetes, vidékről-vidékre változó alkotóelemek ezentúl.

Az ember és alkotásai új tartalmat adnak a tájnak. Ezzel kezdetét veszi a táj életének második kora: a történelmi kor. Ez eredményezi a *kultúrtájat*.

De aminthogy az őskori tájban sincs az egyes porszemnek, esőcseppnek, fűszálnak, fának jelentősége, hanem csupán a hatalmas közetrétegeknek, a folyórendszereknek, a nagyon is összetett növényi takarónak, ezentúl sem az egyes ember, nem is annyira a társadalom, vagy a nép a táj alkotó része, hanem az egymásután következő nemzedékek láncolatossága sokféle hatása. Az átöröklött hagyományok tovább élnek a tájban és a tájból mintegy visszasugározzák a jelenkor emberiségére a rég letűnt nemzedékek tevékenységének hatását.

Az ősember megtanulja, hogyan kell a növényt termesztetni, hogyan lehet az állatvilágot hasznosítani, hogyan lehet a viszontagságok ellen védekezni. A táplálkozás, a ruházkodás, a társas település és a közlekedés idővel olyan átalakításokat végeztetnek az emberrel a természetben, melyek már a táj külső képén szembeszökően megnyilvánulnak. Megművelt földek, legelők, házak, utak: mind-megannyi új tartalom a tájban. És nemzedék nemzedék után újabb meg újabb nyomokat hagy, melyek mint egymásra telepedett rétegek borítják a tájat. Ezért a tájban különböző korú elemek vannak egymás mellett: rég letűnt nemzedékek munkásságának romjai, valamint még ma is hatékony művei és a jelenkor alkotásai.

De van számos, kevésbé szembeszökő, a múltból átöröklött tájjelem is. Ilyenek maga a nép, régi hagyományaival, az egykori bolyongásokban és harcokban kialakult faji sajátosságaival. Rég-

mult idők emlékei, melyekről semmiféle oklevél nem számol be, elevenednek föl a tudomány élesfegyverzetű kutatásai révén a tájszólások egyik-másik igénytelen szavában, vagy a táj hegyeihez, völgyeihez, vizeihez függesztett, látszólag szürke helynevekben. Ezeket a szavakat az ember a tájban eltöltött sok százados élete folyamán tapasztotta hozzá a tájhoz. A multnak az örökségei éppen úgy ott lebegnek a táj levegőjében, mint az őszi köd.

Vagy más példa: az évezredek előtt tenyésztett növényzet a termőtalaj rétegeiben még ma is kimutatható jellegzetes kémiai és fizikai hatásokat váltott ki, melyek alapján a modern talajtan pontosan megmondja, hogy egykor minő növényzet tenyészett a mai helyén.

És ma, amikor az ősemlék életmódjáról, környezetének sajátosságairól más emlékünknél nincsen, ez apró hagyományok nyujtanak legalább némi fogalmat ezekről a rég megszűnt, a maiaktól annyira elütő viszonyokról. A primitív fokról a legtokéletesebb kultúrtájig hosszú a fejlődés, számos a fokozat. Minden táj átesik a fejlődésnek ezen a során. Némelyik már a tetőponton van, némelyik csak az elején.

A tudományos felfogás még nemrég az volt, hogy az emberi hatások a tájban mélyreható változásokat nem idéztek elő. Munkámból az olvasó meggyőződhet arról, hogy a táj történelmi kora sok esetben valósággal felforgató változásokat hozott. Ki is tagadhatná, hogy a tudományos alapon gondozott és javított szántóföldek, a gúzsbakötött vadvizek, a tervszerűen kezelt erdőségek, a bányatelepek, a falutól a milliós városokig számtalan változatban élénk táruló emberi települések, a szárazföldi és vízi közlekedés mindent átfogó bonyolult hálózata, az ősi tájnak a felismerhetetlenségig való felforgatását jelentik. Az emberi tömegek belenőnek a tájba, elfoglalják a föld felszínét, horizontális irányban mindent birtokba vesznek, de ezzel sem elégszenek meg. Hogy lakóhelyének értékeit növelje, az ember felfele és lefele is terjeszkedett. Felhozta a felszínre a föld gyomrából az ott rejlő és értékesíthető kincseket, új energiaforrásokat teremtett, új iparágakat fejlesztett. Ezzel együttjárt a népesség szaporodása. Ahol a föld felszíne ennek a megszorodott népességnek elegendő vízmennyiséget nem nyujtott, ha kellett, az ember ezer méternél is mélyebbről a felszínre varázsolta a földben rejlő vízkészleteket. Vagy pedig felment az addig értéktelen havasok bérceire és ott teremtett mesterséges vízkészleteket hasonló célokra. Miután pedig a föld felszínét felfele és lefele is az emberi lehetőségek határáig kiaknázták, birtokba vette magát a levegőóceánt is és az érintkezésnek, a közlekedésnek ezáltal új utakat nyitott.

Ilyen gyökeres átalakításokat tudott véghezvinni a tájban az emberi szellem.

Ez az én felfogásom a tájról. Munkámban igyekeztem minden egyes tájnak e kétféle elemeit felderíteni és ezzel a mai állapotoknak a történelmi háttérét megfősteni.

(Szeged.)

Kogutowicz Károly.